

Müəllim-defektoloqların hazırlanmasında bioloji-tibbi elmlərin əhəmiyyəti

K.D.Uşinski “İnsan təhsilin subyektini kimi. Pedaqoji Antropologiya təcrübəsi” kitabında yazırdı: “İnsanı hər cəhətdən tanımaq lazımdır”. Uşinskinin bu ideyası müəllimlər, pedaqoqlar üçün zəruridir və müəyyən mənada “Defektologiyanın tibbi-bioloji əsasları” kursunun qurulması üçün əsas metodiki göstərişdir.

“Defektologiyanın tibbi və bioloji əsasları” kursu özündə “Xüsusi defektoloji təhsil” tədris planı istiqamətində vacib olan bir sıra elmləri əhatə edir. Bu istiqamətdə əsas elmlərdən biri də “Uşaq orqanizminin anatomiyası və fiziologiyasının yaş xüsusiyyətləri”dir. Bu fənnin öyrənilməsi tələbələrə insanın ontogenetik inkişafı, insan orqanizminin quruluşu və fəaliyyəti haqqında aydın və vahid fikirlər formalaşdırır, orqanizmin funksional sistemlərinin rolunu, onların uşağın ontogenetik inkişafının müxtəlif mərhələlərində və ontogenetik inkişaf prosesində normal və patoloji şərtlər daxilində vahid adaptiv reaksiyaların formalaşmasında qarşılıqlı təsirini aydın dərk etməyə səbəb olur, tələbələrin elmi dünyagörüşünü inkişaf etdirir.

Kursda əldə edilən əsas biliklər insanın mahiyyəti, mənşəyi, onun fiziki və psixi sağlamlığına dair problemlərə rasionel baxış üçün möhkəm bünövrəyə çevrilir. Bu elm neyrofiziologiya, neyropsixologiya, əqli qüsurlu uşaqların disontogenetik inkişafı, analizator sistemlərinin pozuntuları (eşitmə, görmə), nitq qüsurları və s. kimi elmlərin öyrənilməsi və başa düşülməsi üçün baza hesab olunur.

Bütün tibbi-bioloji elmlər loqopedlərin, tiflopedaqoqların, oliqofrenopedaqoqların, məktəbəqədər və ibtidai təhsil müəllimlərinin hazırlanmasında təbii-elmi əsas sayılır. Yaş anatomiyası, fiziologiyası haqqında məlumatlar, sağlam həyat tərzinin formalaşmasında və uşağın əqli-psixi inkişafında analizator sistemlərinin fəaliyyəti, ali sinir fəaliyyəti, şərti refleks əlaqələrin formalaşması qanunauyğunluqlarının rolu və əhəmiyyətini dərk etməyə xidmət edir.

Bioloji-tibbi biliklər ilkin və ikincili pozuntuları (L.S.Viqotskiyə görə ilkin və

ikincili qüsurlar) müəyyən etməyə, disontogenetik inkişafın müxtəlif variantlarında onların mahiyyətinin dərk edilməsinə kömək edir. Bunların iki qrup simptomları var: ilkin - xəstəliyin bioloji təbiətindən qaynaqlanan pozuntular (hiss orqanlarının zədələnməsi ilə eşitmə və görmə pozuntuluğu, serebral iflic, müəyyən kortikal zonaların yerli lezyonları və s.) və ikinci dərəcəli, anormal sosial inkişaf şərtlənən pozuntular. Bu bölgü inkişaf anomaliyalarını anlamaq və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla korreksiyaedici işin təşkili və aparılması üzrə sonrakı praktik fəaliyyətdə olduqca vacibdir.

Birincili qüsurlar inkişaf etməmiş və ya zədələnmiş xarakterli ola bilər. Çox vaxt onların birləşməsi müşahidə olunur. İkinci dərəcəli qüsurlar anormal inkişafın korreksiyasında əsas obyektidir. İkinci dərəcəli qüsurların strukturuna xəstəlik prosesinin xüsusiyyətini və uşaqlıq dövründə disontogenez xüsusiyyətlərini əks etdirən komponentlər daxildir. İkinci dərəcəli pozğunluqların baş vermə mexanizmi fərqlidir. İkincili qüsurlar zamanı zədələnmiş funksiya ilə birbaşa əlaqəsi olan funksiyalar pozulur - bu, spesifik inkişafdan qalmadır. Buraya eşitmə qüsuru olan uşaqlarda nitq qavrayışının zəif inkişafı aid ola bilər. İkinci dərəcəli inkişaf geriliyinə zədələnmə anı senzitiv dövrə təsadüf edən funksiyalar aiddir. Nəticədə, müxtəlif təhlükələr müəyyən dərəcədə oxşar nəticələrə gətirib çıxarır.

İkinci dərəcəli pozuntuların inkişafında çox vacib bir faktor sosial məhrumiyyət faktorudur. Müxtəlif inkişaf pozuntuları müxtəlif səviyyədə ünsiyyətə mane olur, bununla da bilik və bacarıqların mənimsənilməsini tormozlayır. Bu hallarda inkişaf pozğunluqlarının vaxtında aparılmayan psixoloji və pedaqoji korreksiyası idrak psixi funksiyalarının açıq şə-

nə bilər. Əqli geriliyin dərəcəsindən asılı olaraq daha böyük və ya az nailiyyətlər əldə oluna bilər.

Ağır və dərin dərəcədə psixi inkişaf ləngiməsi (PİL) olan uşaqlar uşaqlıqda əlil hesab olunurlar. PİL-in bütün variantlarında yalnız psixi inkişafın ləngiməsi nəzərdə tutulur. Bu ləngimə yaşa uyğun olan bilik ehtiyatının olmaması, təfəkkürün inkişaf etməməsi, intellektual diqqətin aşağı olması, intellektual fəaliyyət zamanı tez doyma, oyun maraqlarının üstünlüyü ilə təzahür edir. Bu uşaqlar öz biliklərinin sərhəddi daxilində kifayət qədər düşüncə bilir.

Zədələnmiş psixi inkişaf - demensiya, normal ontogenetik inkişaf dövründən sonra, 2-3 yaşdan sonra baş beyinin müxtəlif növ zədələnmələri nəticəsində baş verir. Demensiya zamanı psixi funksiyaların pozulmasının ümumiliyi və iyerarxiyası yoxdur, əksinə, pozuntuların parsiallığı (hissəli, fokallıq) görünür. Demensiyada qüsurların strukturu mürəkkəbdir, yüksək polimorfizmlə xarakterizə olunur və bu, həm intellektual pozuntulara, həm də emosional-iradi pozuntulara aiddir.

Kəsirli psixi inkişaf - ayrı-ayrı sistemlərin - görmə, eşitmə, nitq, dayaq-hərəkət sistemi və s. birincili çatışmazlığı olan disontogenez növüdür. Sensor sferanın patologiyasında inkişaf anomaliyaları ümumi xüsusiyyətlərə malikdir. Sensor sferanın bütün növ patologiyalarında təfəkkürün inkişaf sürətində, ümumiləşdirmə və müqayisə proseslərində ləngimə;

zədələnmiş analizatorla bağlı informasiyanın qəbulu, emalı və saxlanması qabiliyyətinin azalması; eləcə də ümumi xüsusiyyət - (nitq) şifahi vasitəçiliyin kifayət qədər olmaması nəzərə çarpır.

Təhrif olunmuş psixi inkişaf - erkən uşaqlıq autizm sindromu. Bu çox mürəkkəb psixopatoloji vəziyyətdir.

Ahəngsiz psixi inkişaf. Buraya psixopatiya və şəxsiyyətin patoloji inkişafı daxildir. Bunlar emosional-iradi sferanın disontogenezinə əsaslanan psixi inkişaf anomaliyalarıdır. Bu, bir sıra anormal şəxsiyyət xüsusiyyətləri ilə məhdudlaşan davamlı disharmoniyadır. Bu zaman sosial mühitə adaptasiyanın davamlı pozulması və psixi vəziyyətin dekompensasiyası müşahidə olunur. Disontogenetik inkişafın bu növündə hətta intellekt emosional sferanı tənzimləyə bilmir.

Tələbələrin disontogenezin müxtəlif növlərində psixi fəaliyyətin müəyyən sahələrinin pozuntuları haqqında bilikləri mənimsəməsi, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların idrak və şəxsi sferalarının xüsusiyyətləri, pozuntuların etiologiyası, qanunauyğunluqları və inkişaf mexanizmləri (patokinezi) barədə məlumatlarının artmasına kömək edir. Əldə edilmiş biliklər gələcəkdə erkən və məktəbəqədər yaşlı sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təlim-təربiyəsi və korreksiyası fəaliyyəti zamanı gigiyenik və profilaktik tədbirlərin savadlı aparılması üçün əsas kimi xidmət edir.

Onto - və dizontogenetik inkişaf zamanı uşaqların anatomik, fizioloji və psixi xüsusiyyətləri haqqında biliklər tələbələrə gələcəkdə peşə fəaliyyətlərində bir çox imkanlar yaradır:

- normal və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların psixofiziki inkişafının diaqnostik və proqnostik göstəricilərini müəyyən etmək;
- inkişafın müxtəlif mərhələlərində uşaqların psixofiziki inkişafının gedişatına nəzarət etmək;
- sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların şəxsiyyət və davranış xüsusiyyətlərinin diaqnostikası və müəyyən edilməsi;
- ümumi bilik və bacarıqlarının təbii əsasında psixoloji tədqiqatlar aparmaq;
- uşaqların fərdi intellektual xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə və aydınlaşdırmaq;
- sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların fərdi və yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla onların tədrisi yollarını və metodlarını işləyib hazırlamaq;
- uşağın böyüməsi və inkişafı prosesində orqanizmdə baş verən dəyişikliklərə uyğun olaraq metodları seçmək və istifadə etmək;
- hər bir uşaq üçün adekvat olan korreksiyaedici-pedaqoji proses;
- tibbi və sosial yardımın vaxtında göstərilməsi;
- sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsil sahəsində imkanlarını, ehtiyaclarını, nailiyyətlərini öyrənmək və əldə edilmiş nəticələr əsasında onların təhsili, təربiyəsi, inkişafı üçün fərdi yollar planlaşdırmaq;
- yaş xüsusiyyətlərinə uyğun diferensiallaşdırılmış islah-təربiyə fəaliyyətini səmərəli təşkil etmək və həyata keçirmək;
- uşaq və yeniyetmələrin fərdi-əmək adaptasiyası məsələlərini həll etmək;
- sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasının müasir üsullarını nəzərə alaraq öz peşə fəaliyyətini təşkil etmək;
- müasir təhsil texnologiyalarından istifadə etməklə təhsilin keyfiyyətini təmin etmək.

Sevda MİRZƏYEVA,

BSU-nun İbtidai təhsil kafedrasının baş müəllimi